

ZAMONAVIY OLIY TA'LIMDA FALSAFA FANINING MA'NAVIY-MA'RIFIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD.

Anotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida falsafa fanining talabalarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini takomillashtirishga bag'ishlangan. Tadqiqot jarayonida falsafa ta'limining ma'naviy rivojlantirishdagi roli, pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va innovatsion texnologiyalar tahlil qilindi. Shuningdek, maqolada xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqotlar asosida metodologik yondashuvlar ishlab chiqildi va ularning samaradorligi baholandi.

Kalit so'zlar: Falsafa ta'limi, ma'naviy-ma'rifiy kompetensiya, oliy ta'lim, pedagogik metodika, interaktiv texnologiyalar, innovatsion yondashuv, talaba ma'naviyati.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В КУРСЕ ФИЛОСОФИИ В СОВРЕМЕННОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Абдуллаев Акмал Насриддинович

Доцент, PhD, Наманганский государственный педагогический институт.

Аннотация: Данная статья посвящена совершенствованию методики формирования духовно-познавательных компетенций студентов в курсе философии в современных высших учебных заведениях. В процессе исследования проанализированы роль философского образования в духовном развитии, педагогические подходы, интерактивные методы и инновационные технологии. Кроме того, на основе зарубежных и отечественных научных исследований разработаны методологические подходы и оценена их эффективность.

Ключевые слова: философское образование, духовно-познавательная компетенция, высшее образование, педагогическая методика, интерактивные технологии, инновационный подход, духовность студентов.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING SPIRITUAL AND COGNITIVE COMPETENCIES IN PHILOSOPHY IN MODERN HIGHER EDUCATION

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

Associate Professor, PhD, Namangan State Pedagogical Institute.

Abstract: This article is dedicated to improving the methodology for developing students' spiritual and cognitive competencies in philosophy courses at modern higher education institutions. The study analyzes the role of philosophical education in spiritual development, pedagogical approaches, interactive methods, and innovative technologies. Additionally, methodological approaches were developed based on foreign and domestic research, and their effectiveness was evaluated.

Keywords: philosophy education, spiritual and cognitive competency, higher education, pedagogical methodology, interactive technologies, innovative approach, student spirituality.

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi global jarayonlar, ilm-fan taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy talablarning uzluksiz o'zgarishi fonida yangicha pedagogik paradigmalarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, falsafa fani oliy ta'limning fundamental komponenti sifatida nafaqat bilimlarni yetkazish, balki talabalar shaxsiyati va ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini shakllantirish vositasi sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Falsafa ta'limi talabalarda tanqidiy tafakkur, axloqiy diskurslarni anglash, ijtimoiy va madaniy kontekstda qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi [1]. Bu esa o'z navbatida zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini strategik ahamiyatga ega qiladi. Oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarning shakllanishi pedagogik nazariyalar, psixologik yondashuvlar va interaktiv metodlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda akademik muhitda talabalar faqatgina nazariy bilim bilan cheklanmay, balki shaxsiy fazilatlar, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga ham e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, falsafa fani o'qitish jarayonida yangi metodik yondashuvlarni joriy etish, o'quv jarayonida interaktiv va innovatsion texnologiyalarni qo'llash talab qilinadi. Masalan, problemali o'qitish, situatsion vaziyatlar orqali axloqiy qarorlarni baholash, diskussiya va debat metodlari talabalar tafakkurining chuqurligini oshirishga xizmat qiladi [2]. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda falsafa fanining ma'naviy-axloqiy rolini rivojlantirishda ko'p darajali kompetensiya modeli qo'llaniladi. Bu modelga ko'ra, talabaning bilim, ko'nikma, qadriyatlar va axloqiy fazilatlarini integrativ tarzda shakllantiriladi. Falsafa ta'limi esa ushbu modelning markaziy elementini tashkil etadi, chunki u orqali talaba nafaqat ilmiy bilimga ega bo'ladi, balki shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni anglay boshlaydi. Pedagogik metodika nuqtai nazaridan, ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi: birinchidan, dars jarayonida interaktiv o'quv texnologiyalarini qo'llash – talabalarni faollikka jalb qilish va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish; ikkinchidan, problemali va kontekstual yondashuvlar orqali talabaning axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirish; uchinchidan, multimodal metodlar orqali falsafa fanini turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarga bog'lash [3]. Shu tariqa, metodik jihatdan mukammal tizim talabaning shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy fazilatlarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, chet ellik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar falsafa fanining ma'naviy-axloqiy komponentlarini shakllantirishda metodik innovatsiyalarni qo'llashning samaradorligini ko'rsatadi. Masalan, Miller va Robinson (2021) o'z tadqiqotlarida interaktiv metodlar, situatsion vaziyatlar va

debatlarni talabalarning axloqiy tafakkuri va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish vositasi sifatida tahlil qilgan. Shuningdek, Thompson falsafa ta'limida multimodal metodlar va axloqiy diskurslarni integratsiyalash orqali talabalarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslagan [4]. Bu tadqiqotlar zamonaviy oliy ta'limda falsafa fanining o'rni va uning pedagogik metodikasi yuzasidan nazariy asoslarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni pedagogik innovatsiyalar va falsafa fanining o'zaro integratsiyasini talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, talabalarning ijtimoiy, axloqiy va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan strategik yondashuvlar ishlab chiqish muhimdir. Zamonaviy pedagogik jarayonlarda talabalarning aktiv ishtirokini ta'minlovchi metodlar – interaktiv darslar, guruh ishlari, debat va diskussiya metodlari, shuningdek, axloqiy dilemma va vaziyatlarni tahlil qilish kabi amaliy vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida talabalar ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy kompetensiyalarini shakllantirish masalasi – global ta'lim jarayonlarining asosiy muammolaridan biriga aylandi. Shunga ko'ra, so'nggi yillarda bu yo'nalishda turli tajribaviy va nazariy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Quyida ikki muhim xorijiy tadqiqot ko'rib chiqiladi – ularning usullari, natijalari va falsafa fanining ma'naviy kompetensiyaga ta'siri nuqtai nazari jihatdan solishtiriladi. Birinchi muhim manba Improvement of moral competence in university students: An intervention through moral emotions [5]. Bu maqolada mualliflar oliy ta'lim muhitidagi talabalarning "moral kompetentsiya" darajasini oshirishga yo'naltirilgan tajribaviy aralashuv (intervention) usulini qo'llaganlar. Tadqiqot quasi-eksperimental dizayn asosida tashkil etilgan bo'lib, pretest-posttest (oldindan – keyindan baholash) hamda nazorat va tajriba (eksperimental) guruhlaridan foydalangan. Aralashuv ikki jihatdan amalga oshirilgan: bir tomondan, talabalarga moral axloqiy dilemmani his-tuyg'ular (moral emotions) kontekstida muhokama qilish, anglash va ifodalash imkoniyati berilgan; ikkinchidan, guruh diskussiyalari va refleksiya jarayonlari uyushtirilgan. Tadbir natijasida — tajriba guruhidagi talabalar moral kompetentsiya indeksi (EMCI) bo'yicha sezilarli o'sishga erishganligi qayd etilgan [6]. Mualliflar ta'kidlaganidek, an'anaviy kognitiv yondashuvlarga asoslangan moral tarbiya metodlari (faqat nazariy muhokama, ma'ruza, axloqiy qoida takrorlash) yetarli samara bermaydi; balki talabalar his-tuyg'ulari, ularning emosional tajribalari orqali moral hissiyotlarni uyg'otish – ularning axloqiy ongini chuqurlashtirish va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda samaraliroq ekan. Bu tadqiqot, xususan,

falsafa ta'limi – faqat nazariy bilimlar berish emas, balki talabaning ichki – emosional va axloqiy jihatlarini ham uyg'otadigan vosita bo'lishi mumkinligi jihatidan muhimdir. Demak, ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyani shakllantirishda emosional komponentni hisobga olgan metodik yondashuvlar – samarali ekanligi ilmiy asosda isbotlangan. Bu esa ushbu maqoladagi "interaktiv metodlar, dilemma-muhokama, diskussiya" kabi pedagogik usullarning samaradorligi nuqtai nazarini mustahkamlaydi. Ikkinchi muhim manba – The Application of Virtual Environments and Artificial Intelligence in Higher Education: Experimental Findings in Philosophy Teaching [7]. Bu so'nggi yilda e'lon qilingan tajribaviy tadqiqot bo'lib, unda falsafa fanini o'qitishda an'anaviy dars usullaridan tashqari – virtual muhit (3D, multimediya) va sun'iy intellekt (AI mediator) vositalarini integratsiyalash tajriba sifatida ko'rib chiqilgan. Maqolada 77 nafar birinchi kurs talabalaridan iborat guruhda 10 ta falsafa mavzulari virtual muhit va AI mediator orqali taqdim etilgan. Kurs yakunida talabalar bilan test va so'rovnomalar orqali o'quv natijalari hamda motivatsiya, taassurot, tushuncha chuqurligi kabi parametrlar baholangan. Natijalar shuni ko'rsatdiki – taxminan 80% talabalar yaxshi va juda yaxshi baholarga erishgan; ko'pchilik vizual, interaktiv va AI yordamli materiallarni samarali deb baholagan. Mualliflar xulosasida shunday ta'kidlangan: virtual muhit va AI mediator yordamida falsafa ta'limini "ob'ektlararo, multimodal, vizual-interaktiv" shaklga o'tkazish talabalarning tushuncha chuqurligini, abstrakt fikrlash qobiliyatini va motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa ayniqsa zamonaviy talabalar – raqamli avlod (Generation Z) uchun muhim ekan [8]. Ushbu tadqiqot ham ushbu maqoladagi "innovatsion texnologiyalar, multimodal metodlar, interaktiv shakllar" g'oyasini dalillaydi. Xususan, falsafa fanini ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida qayta ko'rib chiqish, faqat ma'ruza-vazop uslubida emas, balki vizual, interaktiv, texnologik metodlar bilan boyitish muhim ekan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida falsafa fanining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini takomillashtirish maqsadida kompleks pedagogik metodlar tizimi qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik komponentlarni o'z ichiga oladi, jumladan, problemali o'qitish, interaktiv darslar, situatsion vaziyatlarni tahlil qilish, debat va diskussiya metodlari, shuningdek, multimodal va texnologik vositalarni integratsiyalash orqali talabaning shaxsiy va axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida pretest-posttest dizayni asosida talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiya darajasi baholandi, tajriba va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlar

statistik tahlil yordamida aniqlandi. Shu bilan birga, talabalar bilan o'tkazilgan so'rovnomalar, fokus-guruh intervyulari va reflektiv esse yozish metodlari orqali ularning shaxsiy tajribasi va axloqiy qaror qabul qilish jarayoni tahlil qilindi. Mazkur metodologik yondashuvlar bir-birini uzviy to'ldirgan holda falsafa fanining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi samaradorligini oshirishga xizmat qilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida qo'llangan metodologik yondashuvlar natijasida zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida falsafa fanining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligi ilmiy jihatdan tasdiqlandi. Tajriba guruhidagi talabalar pretest va posttest natijalari solishtirilganda, ularning ma'naviy-axloqiy kompetensiya darajasi sezilarli darajada o'sdi, xususan, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati, ijtimoiy mas'uliyatni anglash va shaxsiy qadriyatlarni tahlil qilish ko'nikmalari yaxshilandi. So'rovnoma va reflektiv esse natijalari shuni ko'rsatdiki, interaktiv darslar, situatsion vaziyatlar va debatlar talabalarda tanqidiy tafakkur, empatiya va axloqiy-his komponentlarni uyg'otishga xizmat qilgan. Multimodal va texnologik metodlar, jumladan virtual muhit va vizual vositalar, talabalarning mavzuni chuqur tushunishi va motivatsiyasini oshirishga yordam berdi. Shu tariqa, metodik jihatdan integratsiyalangan yondashuvlar falsafa fanining nafaqat kognitiv, balki ma'naviy-axloqiy komponentlarini samarali rivojlantirish imkonini yaratdi, bu esa zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarini shakllantirish strategiyasini mustahkamladi.

MUHOKAMA

Zamonaviy oliy ta'limda falsafa fanining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini takomillashtirish masalasi xalqaro ilmiy muhokamalarda ham o'z aksini topgan. Miller va Robinson o'z tadqiqotlarida interaktiv metodlar, situatsion vaziyatlar va debatlar talabalarning axloqiy tafakkuri va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishning eng samarali vositasi deb hisoblashadi. Ularning fikricha, ma'naviy kompetensiya faqat nazariy bilimlar orqali shakllanmaydi, balki talabaning his-tuyg'ulari, refleksiyasi va ijtimoiy tajribasi orqali chuqurlashadi. Shu nuqtai nazardan, ular falsafa fanini pedagogik jarayonda innovatsion metodlar bilan boyitish – talabaning shaxsiy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishning muhim omili ekanligini ta'kidlaydilar. Boshqa tarafdin, Vehrer va Palfalusi bu yondashuvni kengaytirib, texnologik komponentni ham muhim deb hisoblaydilar. Ular virtual muhitlar, multimodal vizual vositalar va sun'iy intellekt yordamida falsafa fanini o'qitish talabalarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyani shakllantirishga yanada samarali ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan asoslaydilar.

Shu bilan birga, ular interaktiv va texnologik metodlarning bir-birini to'ldirishi natijasida talabalarda abstrakt fikrlash, empatiya va ijtimoiy mas'uliyatning chuqurlashishi kuzatilishini ta'kidlaydilar. Miller va Robinson metodologik jihatdan ko'proq empatiya va emosional refleksiya orqali ma'naviy kompetensiyani rivojlantirishga urg'u berayotgan bo'lsa, Vehrer va Palfalusi esa texnologik interaktivlik orqali talabalarning motivatsiyasi va tushuncha chuqurligini oshirishni markaziy omil deb biladilar[9]. Bu ikki yondashuv o'rtasidagi ilmiy polemika shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogik jarayonda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyani shakllantirish nafaqat emosional-his jihatlar, balki texnologik va vizual komponentlar orqali ham amalga oshirilishi zarur. Shuningdek, bu munozara falsafa fanining multidimensional tabiati va uning pedagogik rolini ochib beradi. Miller va Robinsonning tajribaviy ishi shuni tasdiqlaydiki, talabalarning axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyatni anglash ko'nikmalari, interaktiv diskussiyalar va reflektiv vaziyatlar orqali sezilarli darajada rivojlanadi. Shu bilan birga, Vehrer va Palfalusi virtual va multimodal pedagogik vositalar yordamida talabalarni motivatsiyalash va mavzuga qiziqtirish imkoniyatini kengaytiradi, bu esa zamonaviy raqamli avlod uchun ayni muddao bo'ladi [10]. Natijada, ushbu ikki yondashuvni uyg'unlashtirish falsafa fanini oliy ta'limda nafaqat nazariy bilimlarni yetkazish, balki talabalarning ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarini kompleks shakllantirish imkonini beradi. Bu esa pedagogik jarayonni multidimensional va innovatsion qiladi, talabaning kognitiv, axloqiy va shaxsiy komponentlarini integratsiyalashga xizmat qiladi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida falsafa fanining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini takomillashtirish masalasini ilmiy asosda o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, falsafa fani talabalarda tanqidiy tafakkur, axloqiy qaror qabul qilish, ijtimoiy mas'uliyat va shaxsiy qadriyatlarni rivojlantirishda strategik vosita sifatida xizmat qiladi. Tajribaviy va empirik tadqiqotlar interaktiv metodlar, situatsion vaziyatlar, debatlar, multimodal va texnologik vositalar orqali ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni samarali shakllantirish mumkinligini tasdiqladi. Xorijiy olimlarning tadqiqotlari pedagogik yondashuvlar va texnologik integratsiya o'rtasidagi sinergiyani ko'rsatib, zamonaviy oliy ta'lim jarayonida falsafa fanining multidimensional rolini ochib berdi. Shu bilan birga, ma'naviy-axloqiy komponentni rivojlantirish uchun emosional refleksiya, motivatsiya va interaktiv pedagogik texnologiyalarni uyg'un qo'llash zarurati ilmiy jihatdan isbotlandi. Natijada, maqola tavsiyalari shuni bildiradiki: oliy ta'lim muassasalarida falsafa fanini o'qitishning samaradorligini oshirish uchun metodik jihatdan integratsiyalangan yondashuv –

problemali o'qitish, diskussiya va debatlar, multimodal texnologiyalar hamda talabning reflektiv tajribasini uyg'unlashtirish zarur. Bu esa talabalarning ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarini kompleks va barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy oliy ta'limni innovatsion, multidimensial va talabalar ehtiyojiga mos shakllantirish imkonini beradi. Shu tariqa, tadqiqot falsafa fanining pedagogik metodikasini takomillashtirish va oliy ta'limda talabalarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirish strategiyasini ilmiy asosda rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdugafurovich T. T. Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishda vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 110-117.
2. Lutfilloyeva M. U. Q., Yusubov J. K. Yangi O'zbekiston sharoitida yosh avlod tarbiyasining strategik yo'nalishlari //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – T. 5. – №. 3. – C. 39-46.
3. Almuratova G. Milliy tarbiya tizimida milliy tilning o'rni (jadid pedagoglari qarashlari misolida) //Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. – 2025. – T. 3. – №. 10.
4. Mengaliyevna N. S. Bo'lajak pedagoglarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishda huquqiy madaniyatning pedagogik ahamiyati //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 161-166.
5. Ortiqova Z., Nurmuhammedova D. Bo'lajak o'qituvchilar uchun pedagogik deontologiyaning ahamiyati //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 134-137.
6. Shermuhammadov B., Baratov B. Bo'lajak o'qituvchilarni uzliksiz ma'naviy tarbiya jarayonida ma'naviy-madaniy fazilatlarini rivojlantirish shart-sharoitlari //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 1. – C. 3-3.
7. Rasulova S., Musayev O. Kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning texnologiyalari samaradorligi //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2024. – T. 3. – №. 16. – C. 115-118.
8. Kamolov A. J. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar mutasaddilarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyalari //Inter education & global study. – 2024. – №. 5 (1). – C. 367-375.
9. Muxsiyeva A. Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda tarbiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi //МАКТАБГАЧА ВА МАКТАБ ТА'ЛИМИ JURNALI. – 2023. – T. 1. – №. 1.
10. Xaydarova L. MADANIYATSHUNOSLIK YONDASHUVI ASOSIDA TALABALARDA AXLOQIY VA ESTETIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 9. – C. 70-72.